

Prof. dr hab. Tomasz Jurek
Zakład Nauk Humanistycznych i Społecznych
Akademie Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Recenzja pracy doktorskiej mgr Bartosza Gondka
Turystyczno-rekreacyjno-sportowa infrastruktura kurortów Gdańska i Sopotu w latach
1871–1945 w perspektywie historycznej
Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu im. Jędrzeja Śniadeckiego w Gdańsku

Trudno podważyć wzrastające znaczenie sportu, turystyki i rekreacji w XIX i XX wieku w Europie. Proces zagospodarowania w sferze infrastruktury turystyczno-rekreacyjno-sportowej stopniowo objął także Gdańsk oraz przyległy, atrakcyjny obszar wybrzeża, na czele z drugim kurortem Sopotem. W granicach Niemiec ośrodki te przeżyły do 1945 roku okres intensywnego rozwoju, który jednak w zakresie bazy materialnej turystyki i rekreacji oraz sportu nie doczekał się historycznego odzwierciedlenia w literaturze. Inicjatywa mgr Bartosza Gondka w postaci badań i ukończonej monografii wypełnia zatem istniejącą lukę w piśmiennictwie i wychodzi naprzeciw innym projektom badawczym z historii turystyki i sportu. Początkowo Doktorant podjął w tym zakresie konsultacje naukowe z prof. Piotrem Godlewskim, natomiast sama koncepcja pracy wywodzi się z okresu współpracy Doktoranta z pierwszym promotorem prof. Waldemarem Moską, a końcowy kształt przybrała ona pod kierunkiem promotor – prof. Renaty Urban. Należy pozytywnie ocenić przyjętą wizję pracy i autorską koncepcję jej ostatecznego kształtu. Dzięki temu powstała dojrzała rozprawa, ukazująca proces kształtowania się bazy materialnej w tytułowych kurortach oraz efekty jej rozwoju w aspekcie turystyki, sportu i rekreacji na przestrzeni ponad siedemdziesięciu pięciu lat.

Koncepcja pracy nie budzi zastrzeżeń. Została starannie wyjaśniona w obszernym wstępie. Tytuł posiada niezbędne elementy i odzwierciedla podjętą tematykę oraz zapowiada jej treść. Doktorant uwzględnił wszystkie niezbędne składowe charakterystyczne dla monografii historycznej. Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów głównych, zakończenia, aneksu, zestawienia bibliograficznego, streszczenia w języku polskim i angielskim, indeksu nazwisk, wykazu skrótów i spisu fotografii. Spełnia zatem wszystkie wymagania stawiane opracowaniom historycznym z zakresu kultury fizycznej i pod tym względem nie odbiega od przyjętego kanonu. Pozytywnie świadczy o założeniu Autora wobec zagadnienia tytułowego, trafnie rozłożonego i ujętego w poszczególnych rozdziałach, które zostały skomponowane proporcjonalnie, z podziałem wewnętrznym na podrozdziały.

Najobszerniejszy (trzeci) rozdział liczy 80 stron, natomiast najmniejszy (piąty) zamyka się w 17 stronach.

We wstępie Autor dokonał niezbędnego wprowadzenia oraz właściwie określił cel pracy pisząc: *Celem niniejszej rozprawy było dokonanie analizy procesu powstania i rozwoju zagospodarowania służącego turystyce, szeroko pojętej rekreacji oraz podejmowaniu aktywności sportowej, na tle społecznych i politycznych uwarunkowań okresu pruskiego i WMG, a także po inkorporacji terenów Gdańska i Sopotu do Trzeciej Rzeszy we wrześniu 1939 roku, aż do zakończenia drugiej wojny światowej w 1945 roku. Celem dodatkowym była także ocena jego wpływu na skalę i formy aktywnego wypoczynku mieszkańców, a także osób odwiedzających te miejscowości we wskazanej perspektywie czasowej na podstawie zachowanych sprawozdań i relacji.* Zwięźle określił także wynikające z celu pytania badawcze. Przekonująco wyjaśnił zasięg terytorialny i ramy chronologiczne pracy. Podjął wnikliwą analizę stanu badań, a na tym tle scharakteryzował istniejące dość skromne piśmiennictwo, skrupulatnie wykorzystane w pracy. Omówił również znaczenie istniejących źródeł i przedstawił efekty dokonanej kwerendy. Na tym tle przedstawił i uzasadnił konstrukcję pracy, opierającą się na układzie mieszanym (rzeczowo-chronologicznym), prawidłowo zastosowanym, sprzyjającym Autorowi w logicznej ekspozycji podjętej problematyki. W końcowej części została zapowiedziana treść poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Można podsumować, iż wstęp bardzo dobrze wprowadza czytelnika w arkana pracy i zasługuje na podkreślenie za rzetelne atrybuty metodologiczne.

Na część opisową składa się sześć rozdziałów liczących łącznie 220 stron. Ich tytuły korespondują z treścią poszczególnych podrozdziałów (I. Ewolucja Gdańska i Sopotu w kierunku rozwiniętych miejscowości nadmorskich do 1871 r., II. Uwarunkowania polityczne i społeczno-administracyjne rozwoju Gdańska i Sopotu w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, III. Turystyczno-rekreacyjno-sportowa infrastruktura centralnych dzielnic miasta Gdańska w latach 1871-1945, IV. Infrastruktura turystyczna, sportowa i rekreacyjna Brzeźna, Nowego Portu, Stogów, Westerplatte i Pruszcza Gdańskiego, V. Oliwa i Jelitkowo jako luftkurort i spokojne kąpielisko, VI. Turystyczno-rekreacyjno-sportowa infrastruktura miasta Sopotu w latach 1871-1945). Poszczególne zagadnienia zostały omówione niezwykle wnikliwie i starannie, zarówno od strony faktograficznej, przyczynowo-skutkowej i stylistycznej. Dominuje płynna narracja, bogata językowo i nie pozbawiona wdzięku. Autor ujął sedno każdego podnoszonego problemu. Jako wieloletni historyk – regionalista i wytrawny miłośnik Wybrzeża Gdańskiego sprostał trudnemu zadaniu zmierzenia się z zagadnieniem rozwoju historycznego infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej na tym terenie.

Omawiany okres zasadnie podzielił na kilka podokresów, determinowanych głównie sytuacją prawno-państwową i położeniem społeczno-ekonomicznym.

Część opisową pracy wieńczy obszernie, niemal dziesięciostronicowe zakończenie. Wprawdzie Autor nie odpowiada wprost na postawione we wstępie pytania badawcze, ale czyni to pośrednio, metodycznie prezentując proces ewolucji infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej Gdańska, Sopotu i okolic w omawianym okresie. Wskazuje na czynniki, które wpłynęły na poruszane zjawiska. Zestawia w ujęciu tabelarycznym najważniejsze elementy wspomnianej infrastruktury w latach 1871-1945. Dzieli się końcową, niezwykle trafną refleksją pisząc: *Czym zatem był rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i sportowej dla Gdańska, Sopotu, Oliwy i pozostałych mniejszych miejscowości Zatoki Gdańskiej? Bez wątpienia ogromną szansą, która została w pełni wykorzystana. Doprowadziło to do powstania w latach 1871-1939, w rekordowym czasie nieco ponad pół wieku, w pełni rozwiniętej, nowej gałęzi lokalnej gospodarki o sile i znaczeniu nie tylko lokalnym, ale także międzynarodowym, opartej o nowoczesną rozwiniętą infrastrukturę. Sukces tkwił w umiejętnym połączeniu walorów sportowych i rekreacyjnych nadmorskich miejscowości z walorem kulturowym Gdańska, a także Oliwy oraz we właściwej dywersyfikacji oferty poszczególnych miejscowości, często o podobnym z pozoru charakterze. Tak powstał spójny ośrodek turystyczny i rekreacyjny, umożliwiający także uprawianie sportu. Był to niewątpliwie ośrodek wyjątkowy, jeżeli chodzi o rozmiary i bogactwo różnorodnej oferty, co udało się udowodnić w pracy, spełniając tym samym cel, założony przez autora.*

Wartość pracy podnoszą liczne przypisy dolne, głównie o charakterze dokumentacyjnym, ale także mieszanym i rzeczowym. Autor obficie skorzystał z możliwości zamieszczenia aż 806 odnośników, prawidłowo rozlokowanych w należnych miejscach. Ich skrupulatne zapisy pozytywnie świadczą nie tylko o umiejętnościach warsztatowych Doktoranta, ale przede wszystkim poświadczają wykorzystany obfity materiał źródłowy, a także rozszerzają opis o zagadnienia szczegółowe. To samo dotyczy bibliografii, sporządzonej starannie, z zachowaniem nadrzędnego, tradycyjnego podziału na źródła i opracowania. Można dyskutować do jakiej grupy zaliczyć materiały pozyskane z Internetu. Autor ostatecznie zaliczył netografię do źródeł, aczkolwiek występują tam prace autorskie, które częściowo wymykają się takiej klasyfikacji. Podobne spostrzeżenie dotyczy niektórych pozycji z grupy źródeł drukowanych, zbliżonych do opracowań, co sugerują ich tytuły. W przeciwieństwie do recenzenta Autor miał jednak, do nich wgląd i zapewne dlatego posłużył się takim rozmieszczeniem.

Praca została oparta na bardzo zróżnicowanej i obszernej bazie źródłowej. Autor wykonał wieloletnią żmudną kwerendę w archiwach zagranicznych oraz polskich. Na podkreślenie zasługują akta zdeponowane w placówkach niemieckich: Archiwum Federalnym w Koblencji i Archiwum Militarnym we Freiburgu oraz amerykańskich: Narodowym Archiwum w Aleksandrii i Muzeum Pamięci Holokaustu w Waszyngtonie, co rzadko obserwujemy w wielu innych pracach, bazujących na źródłach przechowywanych w polskich archiwach. Autor dotarł również do akt zachowanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Gdańsku, Wojskowym Biurze Historycznym – Centralnym Archiwum Wojskowym w Warszawie oraz materiałów przechowywanych w Muzeum Narodowym w Warszawie, Narodowym Instytucie Dziedzictwa, Archiwum Urzędu Miasta Pruszcza Gdański, Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Sopocie, Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Gdańska i Sopotu, Bibliotece Gdańskiej PAN. Na podkreślenie zasługują mało znane, niezwykle cenne zbiory prywatne prof. Leszka Gondka, a także liczne zbiory własne autora. W pracy wykorzystano również źródła drukowane (opublikowane) w liczbie 82 pozycji. Do grupy źródeł, do których sięgnął Autor, należy także prasa (polska i niemiecka) w liczbie 28 pozycji. Ogółem Autor podaje 41 roczników, z których pochodzą wykorzystane informacje. Do źródeł Autor zaliczył także 111 pozycji netograficznych. W tym przypadku, jak już wspomniano, można się spierać, czy wszystkie są faktycznie źródłami, czy też niektóre prace autorskie można zaliczyć do opracowań. Część źródłową uzupełniają nawet materiały filmowe oraz niewielka ikonografia. Obok licznych źródeł Autor oparł się także na opracowaniach, które starannie przytoczył w przypisach oraz podał w bibliografii, dzieląc je na publikacje (142 pozycje), artykuły i rozdziały w monografiach (83 pozycje), wydawnictwa okolicznościowe (11 pozycji) oraz maszynopisy (4 pozycje). Ogólna ocena wykorzystanych źródeł oraz piśmiennictwa wypada niezwykle pozytywnie. Autor dotarł do niemal wszystkich znanych polskich i niemieckich materiałów z zakresu podjętej tematyki, jakie powstały w XIX, XX i XXI wieku. Pozwoliło to na ukazanie tytułowego problemu w pełny i zarazem atrakcyjny sposób. Pod tym względem praca może imponować, prezentując zarówno zachodzące procesy, jak również ukazując dzięki bogactwu źródeł tworzące je niezwykle interesujące, często barwne fakty.

Istotną wartością pracy jest bogata i cenna z historycznego punktu widzenia ikonografia. Autor, znany z historycznej pasji wobec regionu zgromadził setki artefaktów, w tym wydarzenia, obiekty, osoby uwiecznione w obiektywie aparatu fotograficznego. Część z nich zamieścił w pracy, podnosząc tym samym jej wartość. W dysertacji zostały wykorzystane niezwykle interesujące, dotąd prawie nieznane, ilustracje w postaci fotografii, planów i rycin.

W tym gronie wyróżniają się unikalne XIX i XX-wieczne fotografie, prezentujące głównie obiekty turystyczne, rekreacyjne i sportowe, a także fragmenty krajobrazu oraz sceny z życia mieszkańców i wypoczywających gości w Gdańsku i Sopocie. Co ważne, zostały rozmieszczone z umiarem, adekwatnie do treści, korespondując z opisem i wchodząc z nim w interakcję.

Obok niewątpliwych walorów zdecydowanie górujących w tekście można dostrzec nieliczne fragmenty do ewentualnej korekty. Na stronie 62 Autor przywołuje klub gimnastyczny założony w 1811 roku w Berlinie, tymczasem termin ten bardziej odnosi się do towarzystwa gimnastycznego, ćwiczącego na placu w Hasenheide. Na stronie 63 pojawia się skrót Dral. dla Deutscher Reichsausschuss für Leibesübungen, tymczasem dla tego organu państwa niemieckiego obowiązuje skrót DRL lub rzadziej DRfL. Na kolejnej stronie Autor podaje, że wspomniany komitet był organizatorem Święta Sportu Niemieckiego Turnerstwa, w którym uczestniczyło 300 tysięcy osób. Brakuje jednak daty i miejsca tego święta. W okresie istnienia DRL (1917-1933) odbyło się kilka wielkich zlotów Niemieckiego Związku Turnerskiego. Na stronie 78 znajduje się niefortunne określenie „turnieje wybranych dyscyplin lekkoatletycznych”. podczas gdy w nomenklaturze lekkoatletycznej jest ona dyscypliną i zawiera poszczególne konkurencje, natomiast wobec zawodów nie używa się określenia turnieje. Na stronie 86 występuje Żydowskie Towarzystwo Sportowo-Treningowe, a w tłumaczeniu z języka niemieckiego należało podać Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe. Dość niespodziewanie na stronie 131 znajduje się tabela 2 dotycząca pomocy lekarskiej i dentystycznej w Sopocie, natomiast rozdział dotyczy Gdańska i tabela powinna trafić w inne miejsce, a może wystąpił błąd w tytule i tabela odnosi się do Gdańska, co sugerują zapisy w źródle pod tabelą. Na stronie 170 występują nieścisłości w zapisie niemieckiego tytułu w przypisie 552, a także w bibliografii. Inne uwagi dotyczą niektórych fragmentów tekstu, zwłaszcza jego szczegółowości. Na stronie 84 znajduje się spis królów bractwa strzeleckiego w Gdańsku, który z powodzeniem mógł trafić do przypisów. Na stronie 135-137 Autor dość szczegółowo ukazał Towarzystwo Gimnastyczne Sokół, a nie uczynił tego w stosunku do niemieckich towarzystw gimnastycznych. Podobna uwaga dotyczy klubu Gedania, przedstawionego na stronach 137-139, podczas gdy tak szczegółowo nie zostały ukazane kluby niemieckie (pamiętajmy, że w okresie międzywojennym w Wolnym Mieście Gdańsku mieszkało 9-13 proc. ludności polskiej). W ocenie recenzenta na stronach 159-160 występuje zbędny opis walk o Brzeźno w marcu 1945 r., a na stronie 169-171 podobny opis wojennych losów lotniska w Pruszczu Gdańskim. Z kolei na stronie 176-177 oraz 201-203 znajdują się inne szczegółowe fragmenty, godne zamieszczenia (przynajmniej częściowo) w przypisach.

Inna uwaga dotyczy strony 171-172, na których narracja wybiega poza rok 1945. Wysunięte uwagi nie mają zasadniczego znaczenia, a niektóre dotyczące poziomu szczegółowości są dyskusyjne.

Dokonując końcowego podsumowania należy stwierdzić, że oceniana praca stanowi dojrzałe studium historyczne, ukazujące złożony proces kształtowania się infrastruktury turystyczno-rekreacyjno-sportowej bałtyckich kurortów Gdańska i Sopotu w okresie ponad siedmiu dekad na przełomie XIX i XX wieku. Na tle licznych uwarunkowań zewnętrznych (ustrojowych, politycznych, społecznych, gospodarczych, kulturowych) i wielu czynników lokalnych Autor wnikliwie analizuje turystykę, rekreację i sport w kontekście bazy materialnej. Wskazuje na wzajemne oddziaływanie panujących trendów na rozwój infrastruktury i jej rolę w procesie zagospodarowania wymienionych ośrodków. Praca wypełnia istniejącą dotąd wyraźną lukę w historiografii kultury fizycznej. Posiada duże wartości poznawcze i wnosi nową wiedzę do historii kultury fizycznej w Polsce. Znacząco uzupełnia i porządkuje wiedzę z zakresu dziejów turystyki i sportu na Pomorzu Gdańskim, ze szczególnym uwzględnieniem Gdańska i Sopotu. Zważywszy na wymienione liczne atuty recenzowana praca w przyszłości powinna zostać opublikowana.

Ze względu na podniesione walory naukowe wystawiam pracy bardzo pozytywną ocenę. Zgodnie z obowiązującym prawem jednoznacznie opowiadam się za skierowaniem doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego. W związku z tym zwracam się do Rady Naukowej Akademii Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku z wnioskiem o dopuszczenie mgr Bartosza Gondka do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Zgłaszam także formalny wniosek o wyróżnienie pracy mgr Bartosza Gondka. Posiada bowiem pionierski charakter i stoi na bardzo wysokim poziomie merytorycznym, warsztatowym i formalnym. Może stanowić pewien wzór dla innych opracowań z zakresu historii sportu, turystyki i rekreacji.

